

ФІНАНСОВА КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

У статті розглянуто методичний базис комплексної методики оцінювання та прогнозування рівня фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості, який складається з визначення та систематизації відповідних задач, підходу, факторних показників, методу та моделі. При аналізі були враховані особливості харчової галузі, що дозволило обґрунтувати основні задачі оцінки та на їх основі визначити факторні показники. Розроблено методи оцінки та прогнозування фінансової конкурентоздатності з використанням факторних коефіцієнтів. Поєднання всіх етапів дало змогу побудувати відповідну модель, яка дозволить сформувати комплексну методичну оцінювання і прогнозування конкурентної позиції підприємств харчової промисловості.

Ключові слова: *Ключові слова: фінансова конкурентоздатність підприємства, методи оцінки та прогнозування фінансової конкурентоздатності, факторні показники, харчова промисловість.*

В статье рассмотрено методический базис комплексной методики оценки и прогнозирования уровня финансовой конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности, который состоит из определения и систематизации соответствующих задач, подхода, факторных показателей, метода и модели. В ходе анализа были учтены особенности пищевой отрасли, что помогло обосновать основные задачи оценки и на их основе определить факторные показатели. Разработаны методы оценки и прогнозирования финансовой конкурентоспособности с использованием факторных коэффициентов. Объединение всех этапов помогло построить соответствующую модель, которая позволит сформировать комплексную методику оценивания и прогнозирования конкурентной позиции предприятий пищевой промышленности.

Ключевые слова: *Ключевые слова: финансовая конкурентоспособность предприятия, методы оценки и прогнозирования финансовой конкурентоспособности, факторные показатели, пищевая промышленность.*

The article is devoted to complex technique methodical basis of food-processing industry enterprises financial competitiveness estimation and forecasting which consists of definition and ordering corresponding problems, the approach, factorial indicators, the method and model. During the analysis features of food branch have been considered. It helped to prove the primary goals of estimation which were the basis of factorial indicators. Methods of financial competitiveness estimation and forecasting are developed with use of factorial factors. Association of all stages has helped to construct corresponding model which will allow to generate a estimation and forecasting complex technique to define the food-processing industry enterprises competitive position.

Key words: *financial competitiveness of an enterprise, methods of financial competitiveness estimation and forecasting, factorial indicators, food-processing industry.*

Постановка проблеми. Нова ситуація обумовлює необхідність забезпечення високого рівня конкурентоздатності підприємств, що дозволяє їм успішно

діяти в умовах жорсткої конкуренції. Детальний аналіз стану вітчизняних виробничих підприємств, зокрема підприємств харчової промисловості,

засвідчив наявність проблем, не зважаючи на тривалий попередній успіх їх діяльності. Загальною проблемою для українських фірм залишається відсутність власних фінансових ресурсів у достатній кількості, неефективний фінансовий менеджмент та нераціональні управлінські рішення щодо адаптивності діяльності підприємства до впливу факторів зовнішнього середовища. В результаті порушуються фінансово-виробничі зв'язки у господарській діяльності, що призводить до непродуктивного функціонування, зниження прибутковості та врешті призводить до банкрутства підприємств. Отже, оцінювання та прогнозування рівня конкурентоздатності з позиції не лише менеджерів, але й основних учасників ринку є актуальним питанням, яке потребує вирішення.

Аналіз наукових публікацій. Проблеми оцінювання та прогнозування конкурентного рівня діяльності компаній присвятили свої дослідження такі іноземні та вітчизняні вчені: Ансоф І., Армстронг Г., Брюс Д., Хендерсен, Букерель Ф., Вонг В., Кеардель Д., Кларк Дж., Котлер Ф., Ланкар Р., Ліфіц І.М., МакДональд М., Портер М., Сондерс Дж., Томпсон А.А., Уотерс Д., Абрамова О.С., Астахова І., Дейнеко Л.В., Дробитько Н.А., Іванов Ю.Б., Маренич А., Тищенко О.М., Райнін І.Л., Рубін Ю.Б., Павлова В.А., П'ятницька Г., Цигичко Л.І., Чайникова Л.Н., Чайников В.Н., Чурносова І.А. Аналіз довів, що процес оцінювання та прогнозування конкурентоздатності підприємств відбувається у такій логічній послідовності: 1) визначення задач оцінки та прогнозування; 2) визначення підходу до оцінки та прогнозування; 3) визначення факторних показників оцінки та прогнозування; 4) визначення методу оцінки та прогнозування; 5) формування моделі оцінки та прогнозування. Так, задачі оцінювання та прогнозування розробляються відповідно до мети дослідження, яку ставить науковець. Значна частина вчених приділяють основну увагу формуванню конкурентної стратегії підприємства та оцінюванню його конкурентних позицій на ринку та в галузі [1; 2; 3; 4]. Інші завдання є спеціальними, наприклад, виявлення резервів підвищення конкурентоздатності [5], отримання та управління конкурентними перевагами [6], визначення та підвищення показників ефективності діяльності, виявлення вільних ринкових ніш, запозичення кращого досвіду інших компаній [4], виявлення та оцінювання реальних потреб потенційних споживачів та властивості продукції, послуг [7] тощо. Специфіка дослідження підприємств харчової промисловості вимагає корегування зазначених завдань. Так, Дейнеко Л.В. запропонувала певні завдання ефективної діяльності харчової промисловості, вирішення яких допоможе підприємствам галузі досягти високих конкурентних позицій [8]. Утім, проаналізовані завдання не враховують специфіку терміна «фінансова конкурентоздатність», яка значно впливає на результати дослідження.

Підходи до оцінювання та прогнозування конкурентоздатності мають складну класифікаційну

структуру, яка була проаналізована автором у попередніх наукових публікаціях. Утім, залишається проблема вибору одного з підходів щодо оцінювання конкурентоздатності підприємств харчової промисловості. Оцінка фінансової конкурентоздатності є прикладним дослідженням, яке направлено на розв'язання конкретних управлінських завдань щодо покращення фінансового стану підприємства. Даний принцип обумовлює використання функціонального підходу щодо оцінювання та прогнозування фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості [9].

Достовірність результатів оцінки фінансової конкурентоздатності прямо залежить від дії факторів, які на неї впливають. Фактори впливу оцінюються кількісно шляхом їх представлення за допомогою ключових показників оцінки та прогнозування. Аналіз іноземних наукових публікацій свідчить про пріоритет таких факторних показників, як частка підприємства на ринку та зростання цієї частки [10; 11; 12; 13], витрати виробництва [14; 15; 16; 17], показники ефективності виробничо-господарської [18], фінансово-економічної діяльності [19; 20] та стратегічний (виробничий) потенціал підприємства [15, 16, 19, 20]. Російські дослідники переважно використовують комплексний підхід у виборі показників оцінки конкурентоздатності, який характеризується великою кількістю параметрів. Зокрема, Цигичко Л.І. пропонує власну систему показників [21]. Утім, комплексність аналізу даних показників не доповнюється їх систематизацією. Розрізненість багатьох видів показників утруднює аналіз дослідження діяльності підприємства. Факторні показники у харчовій промисловості розглянуто у роботі Дейнеко Л.В. [8]. Автор зазначає, що інтегральна оцінка ефективності розвитку (конкурентоздатності) харчової промисловості залежить від критеріїв ефективності виробництва, а детальна кількісна оцінка має ґрунтуватись на системі узагальнюючих та спеціальних показників. Утім, проаналізовані факторні показники не сформовані з врахуванням специфіки терміна фінансової конкурентоздатності та переважно без врахування особливостей діяльності підприємств у певній галузі. Крім того, при розрахунку таких індикаторів використовується значний масив конфіденційної інформації, що ускладнює оцінку конкурентоздатності.

Аналізу методів оцінки конкурентоздатності підприємств присвятили свої дослідження такі іноземні та вітчизняні вчені [2; 5; 6; 13; 17; 22; 23]: Армстронг Г., Вонг В., Котлер Ф., Сондерс Дж., Портер М., Абрамова О.С., Астахова І., Дробитько Н.А., Іванов Ю.Б., Маренич А., Тищенко О.М., Райнін І.Л., Рубін Ю.Б., Чайникова Л.Н., Чайников В.Н.

Іноземна практика використовує базову класифікацію методів прогнозування, які властиві будь-якому напрямку економічної оцінки [24]. Сучасні російські дослідники пропонують власну класифікацію методів прогнозування [25]. Для вітчизняних підприємств прогноз рівня

конкурентоздатності є новою задачею, яка методологічно майже не розроблена. Дедалі частіше економічні задачі, в тому числі задачі прогнозу рівня конкурентоздатності, вирішуються за допомогою нейронних мереж [25].

Таким чином, дослідження наведених методів оцінки та прогнозування рівня конкурентоздатності підприємства свідчить про використання вченими значного інформативного масиву даних, експертних оцінок та конфіденційної інформації компаній, що не задовольняє умовам доступності та об'єктивності розрахунків на основі відкритої фінансової звітності. Крім того, невирішеною до кінця залишається проблема визначення завдань та факторних показників оцінки та прогнозування конкурентоздатності з врахуванням специфіки терміна фінансової конкурентоздатності та особливостей діяльності підприємств харчової промисловості.

Гіпотеза полягає в тому, що всі зміни конкурентоздатності так чи інакше матимуть відображення у фінансових коефіцієнтах (показниках). Таким чином, йде мова про фінансову конкурентоздатність підприємства, оцінка якої здійснюється за допомогою індикаторів, розрахованих на основі відкритої фінансової звітності підприємств.

Метою статті є систематизація задач, розробка моделі оцінки та прогнозування фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи загальну гіпотезу дослідження, переважну нестачу фінансових ресурсів для підприємства та сучасні жорсткі конкурентні умови, сформовано уявлення про те, що головною ознакою конкурентоздатного підприємства є його прибутковість. Отже, важлива роль фінансових ресурсів у діяльності будь-якої компанії створює передумови для використання терміна «фінансова конкурентоздатність підприємства». У сучасних наукових публікаціях майже відсутні дослідження даного виду конкурентоздатності. Так, фінансова конкурентоздатність застосовується в аналізі фінансових систем країни на макрорівні [26]. Педченко Н.С. визначає фінансову конкурентоздатність як здатність до виживання компанії у постійній конкурентній боротьбі за допомогою наявності фінансового потенціалу, фінансових ресурсів, вільного доступу до позикових коштів, прибутковості діяльності та розширеного відтворення виробництва [27].

Таким чином, вчені зосереджують основну увагу при дослідженні фінансової конкурентоздатності на аналізі фінансового стану підприємства та рівня забезпеченості фірми фінансовими ресурсами.

Фінансові ресурси значно впливають на господарську діяльність підприємства, в тому числі й на виробничу сферу. Ефективне використання фінансового результату фірми та злагоджене управління фінансовим станом

підприємства дозволяє розширювати виробництво, підвищувати якість продукції, професійність кадрів, проведення додаткових маркетингових досліджень тощо. Таким чином, фінансовий стан та фінансові ресурси комплексно впливають на діяльність підприємства в цілому. З огляду на це, запропоновано представлення функціонування конкурентоздатної компанії в межах системного підходу, коли підприємство розглядається як система взаємопов'язаних дій щодо забезпечення конкурентоздатності, які контролюються управлінськими рішеннями. Система характеризується динамічністю та прагненням до збільшення своєї частки ринку. В межах такої позиції, розглянутої концепції та загальної гіпотези дослідження сутність фінансової конкурентоздатності представлено таким чином: це комплексна продуктивна сукупність конкурентних переваг (ресурси, капітал, технологія, персонал), яка за допомогою управлінських рішень здатна пристосуватись та адаптуватись до факторів впливу, утримувати (підвищувати) свою частку на ринку та забезпечувати прибуткову виробничо-фінансову діяльність підприємства. Наведене визначення аналізує основні сфери господарської діяльності підприємства, вплив визначальних факторів та враховує інтереси основних учасників ринку.

Аналіз наведеного визначення, загальних задач оцінки конкурентоздатності, специфічних задач харчової промисловості дозволив сформулювати та систематизувати головні завдання оцінки та прогнозування фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості:

1. Формування та корегування конкурентної стратегії підприємств харчової промисловості.
2. Визначення, кількісний і якісний вимір ринку продукції харчової промисловості.
3. Підтримка продуктивності діяльності за основними напрямками витрат: матеріальні, капітальні, технічні, людські.
4. Формування ефективної організаційної структури управління підприємствами харчової промисловості.
5. Формування прогнозного рівня фінансової конкурентоздатності підприємства.
6. Аналіз ефективності управління фінансовим станом та фінансовими ресурсами підприємства.
7. Визначення основних факторних показників оцінки та прогнозування рівня фінансової конкурентоздатності.

Відповідно до завдань оцінки фінансової конкурентоздатності, обрано критерії формування факторних показників оцінки фінансової конкурентоздатності підприємств, а саме: специфіка галузі, традиційні підходи до вибору показників оцінки, нова сутність фінансової конкурентоздатності та врахування потреб основних учасників ринку. Основними показниками, які характеризують конкурентоздатність підприємств харчової промисловості, є ресурсовідача, рентабельність та фондovіддача [8]. Наукові дослідження особливостей харчової галузі доводять комплексність підходу до оцінки ефективності діяльності її

підприємств. Так, результативність функціонування компаній харчової промисловості залежить від економічної, соціальної та екологічної складових розвитку [8]. Висока матеріаломісткість та особлива соціальна значущість продуктів харчування для суспільства вимагають всебічного аналізу діяльності підприємств даної галузі. Враховуючи такі особливості, можна припустити, що соціально-екологічний вплив розкривається через середню тривалість життя населення даної території, яка характеризує як якість продуктів харчування, так і безпеку навколишнього середовища для людини. Зазначений показник вимірюється через індекс тривалості життя, який обчислюється за формулою [28]:

$$I_{life} = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$$

де x_i – очікувана тривалість життя при народженні населення i -тої території;

x_{max} – максимальне значення показника (прийняте на рівні 85 років);

x_{min} – мінімальне значення показника (25 років).

Аналіз іноземних наукових публікацій довів пріоритет використання показника частки ринку

та показників виробничо-фінансової діяльності. Даний вибір підтверджує також специфіка фінансової конкурентоздатності підприємства, основною задачею якої є аналіз та ефективне управління фінансовим станом підприємства для забезпечення прибутковості діяльності. Крім того, показник частки ринку є важливим для визначення конкурентних позицій підприємств харчової галузі [8].

Сутність фінансової конкурентоздатності, як вже було зазначено, ґрунтовно впливає на вибір показників оцінки. Так, основними складовими елементами поняття є продуктивність, частка ринку та прибутковість (рентабельність) фінансово-виробничої діяльності. Система продуктивності включає такі компоненти: ресурси (сировина, матеріали, напівфабрикати), капітал (як фінансовий, так і капітал у широкому сенсі – земля, будівлі, обладнання), технологія та персонал.

Останнім критерієм у виборі показників оцінки рівня фінансової конкурентоздатності є відповідність потребам основних учасників ринку. Даний принцип представлено, враховуючи попередні висновки щодо специфіки харчової галузі та сутності фінансової конкурентоздатності, за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1

Факторні показники оцінки фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості за основними критеріями відбору

№	Назва учасника	Вимога учасника	Показник, який показує виконання вимоги	Напрямок зміни	Формула показника відповідно до відкритої фінансової звітності
1	Власники	Прибутковість	Рентабельність капіталу (ROE)	↑	$\Phi 2 \text{ p}220/\Phi 1 \text{ p}380$
			Частка ринку	↑	$\Phi 2 \text{ p}010/\Phi 2 \text{ p} 010$ по галузі
2	Кредитори	Мінімізація ризику	Поточна ліквідність	↑	$\Phi 1 \text{ p}260/\Phi 1 \text{ p}620$
			Фінансова незалежність (автономія)	↑	$\Phi 1 \text{ p}380 + \text{p}430 + \text{p}630/\Phi 1 \text{ p}640$
3	Покупці	Якість продукції	Рентабельність реалізованої продукції	↑	$\text{p}.220 \text{ f}2/\text{p}.035 \text{ f}2$
4	Постачальники	Вчасна оплата поставки	Платоспроможність	↑	$\Phi 1 \text{ p}.380 / \Phi-1 \text{ p}.480+620$
			Абсолютна ліквідність	↑	$\Phi 1 \text{ p}230 + \text{p}240/\Phi 1 \text{ p}620$
5	Менеджери	Ефективність управління	Продуктивність (ресурсів, капіталу, технології, персоналу)	↑	$\text{p} 035 \text{ f}2/(\text{p} 230 \text{ f}2 + (\Phi 1 \text{ p}380 + \Phi 1 \text{ p}030) + \Phi 1 \text{ p}040 + \text{f}2 \text{ p} 240)$
			Ресурсовіддача	↑	$\Phi 2 \text{ p}.035/\Phi 1 \text{ p}280$
6	Держава	Соціально-екологічний ефект	Індекс тривалості життя	↑	$I_{life} = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$

Таким чином, виділено основні факторні показники оцінки фінансової конкурентоздатності, враховуючи такі критерії відбору: специфіка харчової галузі, особливості визначення фінансової конкурентоздатності, традиційні підходи до вибору фінансових коефіцієнтів та основні потреби головних учасників ринку. В результаті

було обрано такі коефіцієнти: рентабельність реалізованої продукції, рентабельність капіталу (ROE), частка ринку, поточна ліквідність, абсолютна ліквідність, платоспроможність, фінансова незалежність, продуктивність (ресурсів, капіталу, технології, персоналу), ресурсовіддача, індекс тривалості життя. Як видно з табл. 1, напрямок зміни всіх

коефіцієнтів є додатним, тобто чим вище значення показника, тим вищий рівень фінансової конкурентоздатності.

У наукових публікаціях переважають кількісні методи оцінки конкурентоздатності підприємства. Це свідчить про важливість кількісних характеристик для прийняття рішень. Недоліки методів, які засновано на якісному та комплексному підходах, продовжують викривлювати результат діяльності підприємства. Крім того, значна частина розглянутих кількісних методів оцінки використовують детальну інформацію про діяльність компанії та її конкурентів, що в результаті не вирішує питання доступності зовнішньої оцінки конкурентоздатності. Одним із близьких методів до вирішення зазначеного завдання є таксономічний. Схожими до нього є методи сум, добутків та відстаней, які, на думку окремих авторів, є найбільш вдалим для оцінки фінансової конкурентоздатності [27; 29]. Принцип дії зазначених методів є різним, втім основною перевагою, за твердженням авторів, є можливість застосування показників оцінки фінансової діяльності підприємства при визначенні загального рівня фінансової конкурентоздатності. Крім цього, попарне поєднання результатів кожного методу дає об'єктивну оцінку конкурентного рівня підприємства.

У зазначених методах оперують абсолютними показниками фінансової діяльності підприємства у поточному періоді. Втім, це не дає об'єктивної оцінки конкурентоздатності, оскільки правдиві результати розглядаються у динаміці принаймні за один попередній рік діяльності. Використання темпів зростання є недоцільним, оскільки значна частина показників знаменника мають нульове значення. Ділення на нуль викривить результати дослідження та не покаже позитивну динаміку, якщо вона відбулась лише в поточному році. Розрахунок динаміки здійснюється при зіставленні рівнів ряду (показників). Базою для зіставлення в даному випадку є попередній рівень x_{n-1} . Абсолютний приріст відображає абсолютну швидкість зміни рівнів ряду за певний інтервал часу. Він обчислюється як різниця рівнів ряду із знаком «+» або «-», що показує напрям динаміки.

Таким чином, розрахунок здійснюється за формулою 1:

$$\Delta A_i = x_{in} - x_{in-1}, \text{ де} \quad (1)$$

ΔA_i – абсолютний приріст і-го факторного показника;

x_{in} – поточне значення і-го факторного показника;

x_{in-1} – попереднє значення і-го факторного показника.

Основними недоліками методів сум та добутків є завищення результатів оцінки конкурентоздатності. Методи відстаней та таксономічний використано некоректно стосовно використання відстаней та середньоквадратичних відхилень сукупності неоднотипних компонентів оцінки конкурентоздатності. Їх застосування є об'єктивним при дослідженні зміни основних характеристик одного компонента, наприклад у межах аналізу професійної придатності співробітника досліджують його стан здоров'я, вагу, освіту тощо, а вже показник професійної придатності входить до складу узагальнюючого показника оцінки. Даний висновок доведено за допомогою аналізу рівня конкурентоздатності 20-ти підприємств харчової промисловості шляхом зіставлення методів сум, добутків, відстаней та таксономічного. Показниками оцінки було обрано розроблену сукупність факторних показників, які комплексно аналізують фінансову конкурентоздатність підприємств харчової галузі. Використовуючи по чергово кожний з методів оцінки, які аналізуються, було сформовано інтегральний показник фінансової конкурентоздатності кожного підприємства відповідно до методу сум, добутків, відстаней та таксономічного методів. За допомогою графічного методу було порівняно кінцеві результати оцінки методів сум та добутків, оскільки вони мають спільний принцип збільшення інтегрального показника разом із позитивною динамікою його складових (рис. 2).

Як видно з рис. 1. очевидним недоліком методу добутків є отримання нульового значення кінцевого результату через нульове значення хоча б одного із складових коефіцієнтів. Таким чином, при аналізі отримано нульові позиції за всіма підприємствами-вибірками, оскільки у кожній фірмі існував хоча б один нульовий коефіцієнт.

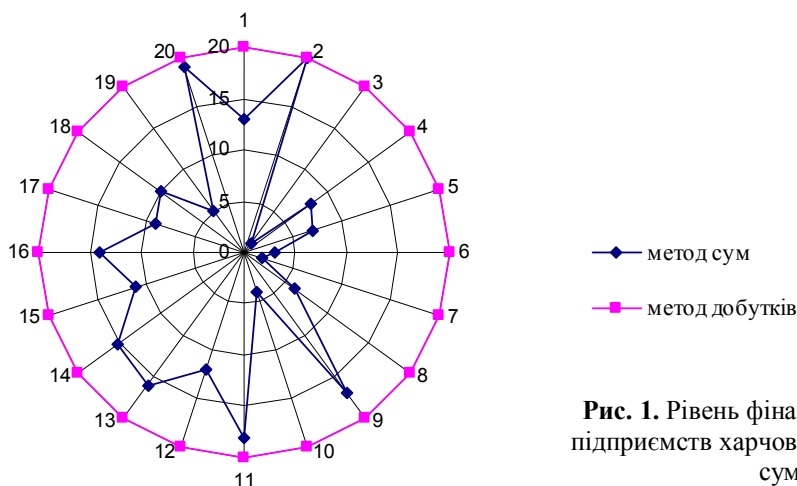
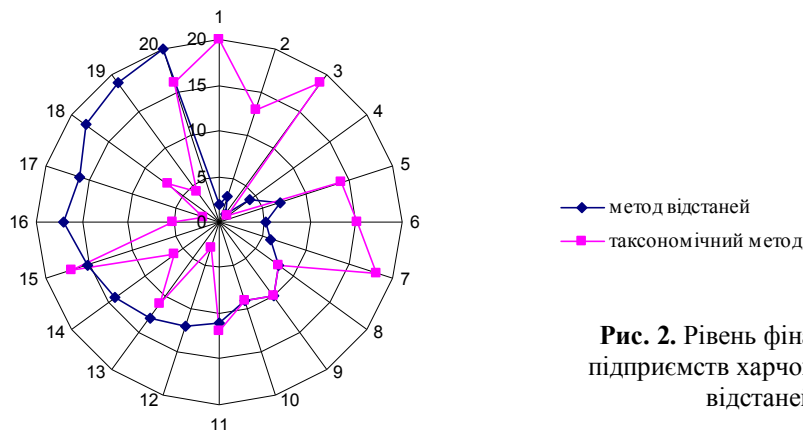

Рис. 1. Рівень фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості за методом сум та добутків

Крім цього, основним недоліком даних методів є неадекватність оцінки фінансової конкурентоздатності, оскільки при співставленні схожих за принципом розрахунку методів отримано переважно діаметрально протилежні рівні конкурентоздатності для однакових підприємств вибірки.

На рис. 2 показано співставлення аналогічно схожих за принципом розрахунку методів відстаней та таксономічного.

Рис. 2. Рівень фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості за методом відстаней та таксономічним

Оцінка фінансової конкурентоздатності базується на таких принципах:

- лінійність простору;
- представлення кожного підприємства-вибірки як елементу лінійного простору;
- рівень фінансової конкурентоздатності є довжиною вектору елемента простору (підприємства);
- вектор складається з компонент – абсолютних приростів коефіцієнтів оцінки фінансової конкурентоздатності ΔA_i ;
- $\Delta A_i \geq 0$.

Таким чином, усі значення абсолютних приростів мають бути додатними або дорівнювати нулю. Для приведення їх до єдиної бази оцінки із всієї вибірки підприємств знаходимо максимальне від'ємне значення приросту (базове) по кожній групі показників та віднімаємо кожний показник від базового. Цей принцип не суперечить всій системі оцінки, оскільки зберігається напрямок динаміки, тобто підприємства, які мають значну кількість від'ємних показників матимуть низький рівень конкурентоздатності і навпаки;

- чим більше значення кожної компоненти, тим вищий рівень конкурентоздатності.

Математичним методом, який відповідає наведеним принципам оцінки фінансової конкурентоздатності, є метод нормованих просторів. Суть даного методу полягає в тому, що він діє у лінійному просторі та складається із множини елементів (векторів), які мають норму. Поняття норми використовується у функціональному аналізі. Так, лінійний простір E називається нормованим, якщо кожному елементу простору поставлено у відповідність невід'ємне число $\|x\|$ (норма x) так, що виконуються три аксіоми [30]:

1) $\|x\| \geq 0$; $\|x\| = 0$ лише в тому випадку, коли $x = 0$. Перша умова свідчить про використання додатних величин;

При аналізі рис. 2. спостерігаємо той самий недолік діаметрально протилежних результатів оцінки рівня фінансової конкурентоздатності, що підтверджує припущення щодо некоректного використання даних методів в оцінці конкурентоздатності за різними показниками фінансової діяльності. Таким чином, постає проблема вибору прийнятного методу оцінки фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості.

2) $\|\lambda x\| = |\lambda| \cdot \|x\|$. Добуток числа (скаляр) на норму дорівнює добутку модулів числа та скаляру;

3) $\|x + y\| \leq \|x\| + \|y\|$. Сума норми та невідомої y менша або дорівнює сумі модулів норми та невідомої y .

Таким чином, норма – це визначена всюди на E функція з невід'ємними значеннями і з трьома переліченими властивостями. Зазначені властивості норми відповідають принципам оцінки фінансової конкурентоздатності підприємства. Отже, показником фінансової конкурентоздатності підприємств харчової галузі є значення норми. Це ґрунтується на тому принципі, що чим більше значення мають окремі компоненти (абсолютні відхилення), тим вищий рівень конкурентоздатності підприємства. І навпаки, чим менше значення компонентів, тим нижчий рівень конкурентоздатності має підприємство. Оскільки норма розраховується за тими самими принципами, що й рівень конкурентоздатності, то будемо використовувати її при оцінці.

Норма має три види, які представлено за допомогою формул 2, 3, 4 [30]:

1) сферична:

$$\|x\|_c = \left(\sum_{i=1}^m \xi_i^2 \right)^{1/2} \quad (2)$$

2) кубічна:

$$\|x\|_k = \max_{1 \leq i \leq m} |\xi_i| \quad (3)$$

3) норма Мінковського:

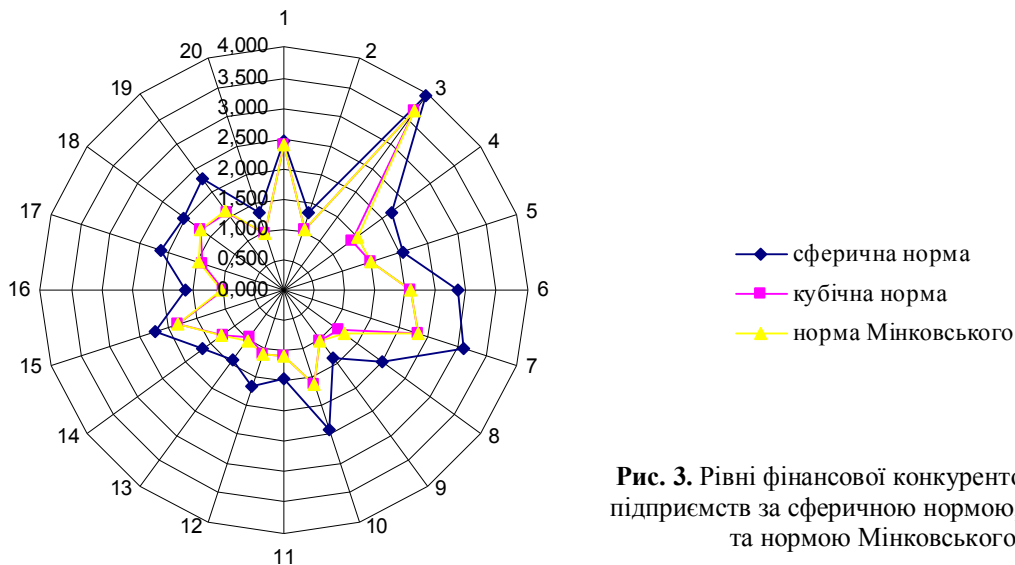
$$\|x\|_M = \left(\sum_{k=1}^m |\xi_k|^n \right)^{1/n} \quad (4)$$

де ξ – значення показника (фактору)
 n – кількість спостережень (показників).

Таким чином, фінансова конкурентоздатність оцінюється за допомогою методу нормованих просторів, а відповідність результатів перевіряється шляхом співставлення кінцевих значень оцінки за всіма видами норми: сферичної, кубічної та норми Мінковського. При повній відповідності або несуттєвих відхиленнях рівнів фінансової конкурентоздатності за всіма видами норми результати застосування методу нормованих просторів будуть визнані адекватними та прийнятними для використання. У процесі оцінки норму $\|x\|$ прийнято як результуючий показник рівня фінансової конкурентоздатності, а ξ – абсолютний приріст кожного коефіцієнту

сукупності, скоригований на значення максимально від’ємного показника по групі коефіцієнтів. Підприємства вибірки та факторні показники оцінки фінансової конкурентоздатності залишаються незмінними як при аналізі методів сум, добутків, відстаней та таксономічного методу.

Використовуючи вищенаведені формули, було розраховано три види інтегрального показника (сферична норма, кубічна та норма Мінковського), які відповідають трьом позиціям фінансової конкурентоздатності підприємств харчової галузі. Аналіз показав, що показники різних видів норм є максимально наближеними один до одного і мають однакову тенденцію до спадання або зростання. Поєднання всіх трьох рівнів конкурентоздатності представлено за допомогою рис. 3.

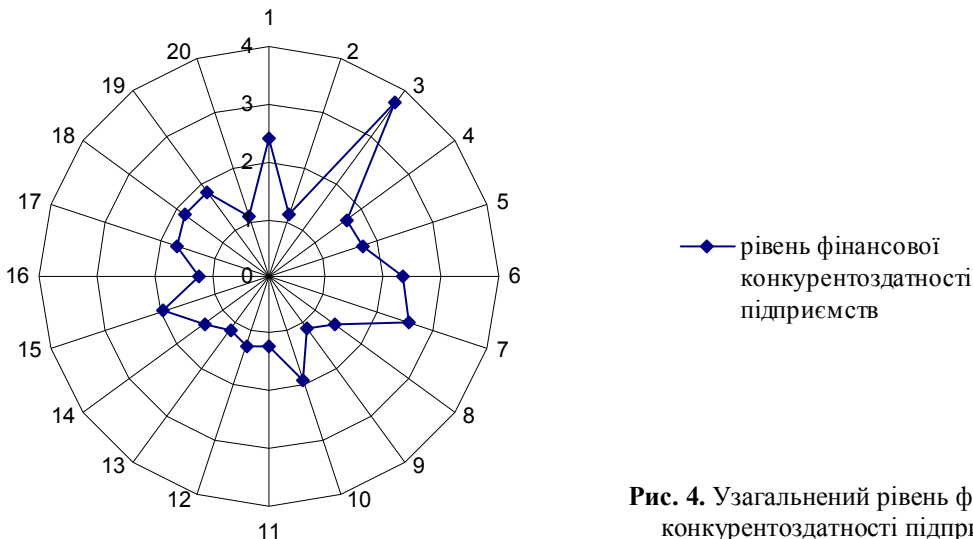

Рис. 3. Рівні фінансової конкурентоздатності підприємств за сферичною нормою, кубічною та нормою Мінковського

З рис. 3 можна зробити висновок, що кубічна норма та норма Мінковського є переважно тотожними за значеннями кінцевих показників. Деякий інший вигляд приймає сферична норма, втім наочно представлено лідуючі та критичні позиції підприємств, які було отримано при двох попередніх видах норми, залишаються незмінними.

Оскільки розмірність всіх представлених норм є однаковою, то ми маємо право усереднити ці норми за допомогою знаходження середнього арифметичного показника.

Внаслідок цього отримано узагальнений рівень фінансової конкурентоздатності, що представлено за допомогою рис. 4.

Рис. 4. Узагальнений рівень фінансової конкурентоздатності підприємств

Таким чином, обґрунтовано адекватність результатів оцінки фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості за допомогою методу середніх нормованих просторів. Результатом досліджень є формула 5 оцінки фінансової конкурентоздатності за допомогою зазначеного методу:

$$\overline{\text{ФКЗ}} = \frac{1}{k} \left(\left(\sum_{n=1}^N A_{ni}^2 \right)^{\frac{1}{2}} + \max_{n=1}^N |A_{ni}| + \left(\sum_{n=1}^N A_{ni}^N \right)^{\frac{1}{N}} \right), \text{ де} \quad (5)$$

ФКЗ – узагальнений показник фінансової конкурентоздатності підприємств;

k – кількість складових узагальненого показника;

A_{ni} – абсолютний приріст n-го показника i-го підприємства;

N – кількість показників (абсолютних приростів).

Прогнозування фінансової конкурентоздатності розглядається в залежності від специфіки даного терміна, тобто основну увагу приділено методам прогнозування фінансового стану підприємства. Аналіз наведених методів прогнозування рівня конкурентоздатності підприємства свідчить про використання дослідниками значного інформативного масиву даних, експертних оцінок та конфіденційної інформації компаній, що не задовольняє нашим умовам доступності та об'єктивності розрахунків на основі відкритої фінансової звітності. Специфіка розрахунку факторних показників оцінки та прогнозування рівня фінансової конкурентоздатності дозволяє зосередити увагу на динаміці зміни показників при визначенні майбутнього рівня конкурентоздатності. Отже, можна припустити, що динаміка зміни кожного факторного показника прямо впливає на зміну залежного показника – фінансову конкурентоздатність. При дослідженні даної динаміки використано коефіцієнти еластичності кожного факторного показника, які визначають зміну фінансової конкурентоздатності при зміні факторного показника на один відсоток та визначаються за формулою 6 [31]:

$$KE_{\text{ФКЗ}} = \frac{I_{\text{ФКЗ}} - 1}{I_{x_i} - 1}, \text{ де} \quad (6)$$

$KE_{\text{ФКЗ}}$ – коефіцієнт еластичності приросту фінансової конкурентоздатності до приросту i-го факторного показника на один відсоток;

$I_{\text{ФКЗ}}$ – індекс зміни фінансової конкурентоздатності у поточному періоді у порівнянні з попереднім, виражений десятковим дробом;

I_{x_i} – індекс зміни i-го факторного показника в поточному періоді у порівнянні з попереднім, виражений десятковим дробом.

Даний коефіцієнт підлягає уточненню. Так, замість індексів зміни використовуються абсолютні прирости конкретних показників (ΔA_{xi}) для усунення викривлення результатів при діленні на нуль. Таким чином, зазначена формула набуває такого вигляду формули 7:

$$KE_{\text{ФКЗ}} = \frac{\Delta A_{\text{ФКЗ}} - 1}{\Delta A_{x_i} - 1}, \text{ де} \quad (7)$$

$KE_{\text{ФКЗ}}$ – коефіцієнт еластичності приросту фінансової конкурентоздатності до приросту i-го факторного показника на один відсоток;

$\Delta A_{\text{ФКЗ}}$ – абсолютний приріст рівня фінансової конкурентоздатності у поточному періоді у порівнянні з попереднім, виражений десятковим дробом;

ΔA_{xi} – абсолютний приріст i-го факторного показника в поточному періоді у порівнянні з попереднім, виражений десятковим дробом.

Для прогнозування майбутнього рівня фінансової конкурентоздатності використано наведені коефіцієнти еластичності як такі, що відображають чутливість до зміни одного показника у зв'язку із зміною іншого показника. Така залежність представлено за допомогою формули 8:

$$\text{ФКЗ}_t = \text{ФКЗ}_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta A_{xi,t-1} \times KE_{\text{ФКЗ}_i}, \text{ де} \quad (8)$$

ФКЗ_t – прогнозний рівень фінансової конкурентоздатності;

ФКЗ_{t-1} – поточний (фактичний) рівень фінансової конкурентоздатності на початок прогнозованого періоду;

$\Delta A_{xi,t-1}$ – поточний абсолютний приріст зміни i-го факторного показника на початок прогнозованого періоду;

$KE_{\text{ФКЗ}_i}$ – коефіцієнт еластичності приросту фінансової конкурентоздатності до приросту i-го факторного показника на один відсоток, виражений десятковим дробом.

Таким чином, обґрунтовано метод прогнозування майбутнього рівня фінансової конкурентоздатності підприємства, головною перевагою якого є базування на основних факторних показниках оцінки.

Проаналізовані етапи оцінювання та прогнозування фінансової конкурентоздатності дозволяють побудувати відповідну модель, яку представлено за допомогою рис. 5.

Висновки

Систематизація основних завдань оцінки, враховуючи специфіку харчової галузі, фінансової конкурентоздатності та функціональний підхід, дозволила визначити особливості факторних показників діяльності підприємств харчової промисловості. Такими коефіцієнтами оцінки стали рентабельність реалізованої продукції, рентабельність капіталу (ROE), частка ринку, поточна ліквідність, абсолютна ліквідність, платоспроможність, фінансова незалежність, продуктивність (ресурсів, капіталу, технології, персоналу), ресурсовіддача, індекс тривалості життя. Сформовані факторні показники стали параметрами розрахунку рівня фінансової конкурентоздатності декількома методами оцінки.

Результати дослідження методів оцінки фінансової конкурентоздатності дозволили виявити основні методи, які використовують науковці, та експериментально довести їх некоректність стосовно сформованої сукупності факторних показників. Для достовірної оцінки підприємств

харчової промисловості обрано та випробувано метод середніх нормованих просторів, який дозволяє комплексно визначити конкурентну позицію підприємства. Факторні показники дозволили розробити метод прогнозування фінансової конкурентоздатності із використанням коефіцієнтів еластичності.

Проаналізовані методологічні етапи (визначення задач, підходу, факторних показників та методу оцінки та прогнозування) стали базисом створення відповідної моделі оцінювання та прогнозування,

яка допомагає створити комплексну методіку визначення наявного та майбутнього рівня фінансової конкурентоздатності підприємств харчової промисловості.

Подальші наукові дослідження присвячено розробці рекомендаційних заходів щодо підвищення конкурентних позицій підприємств харчової промисловості на основі показників оцінювання та прогнозування рівня фінансової конкурентоздатності.

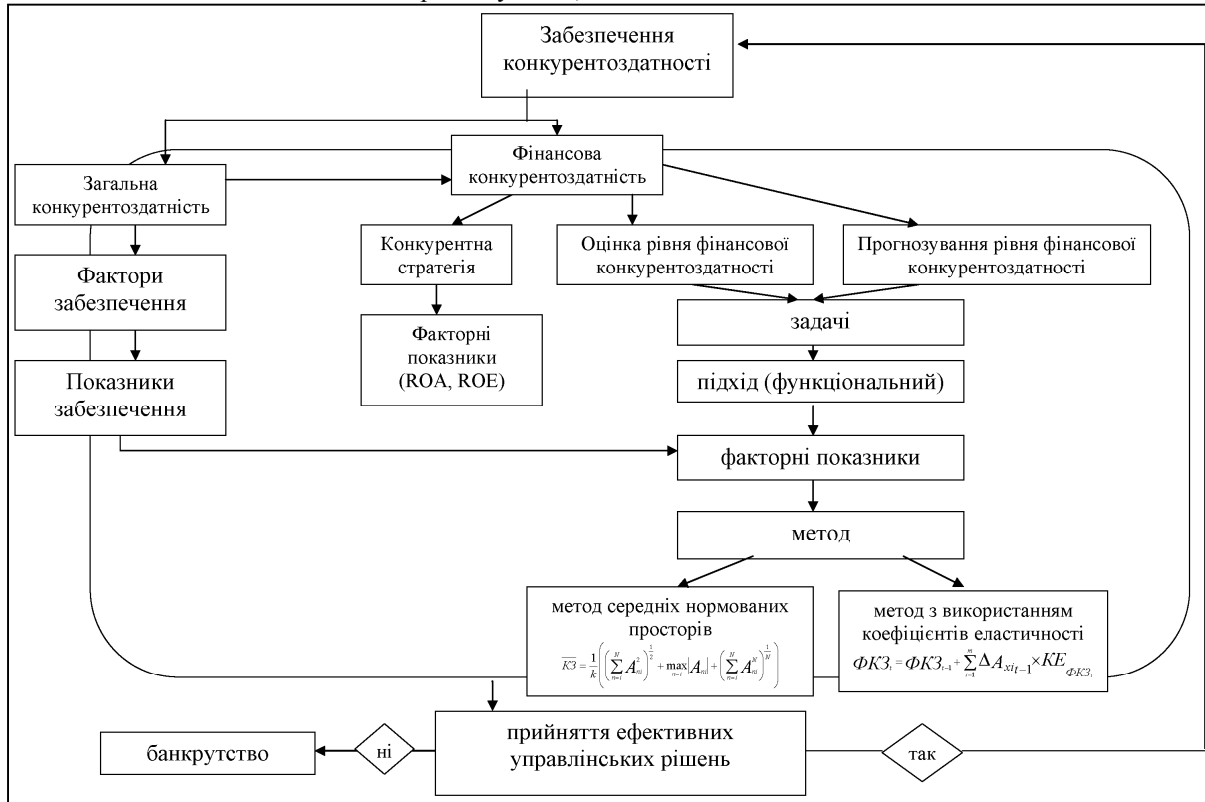

Рис. 5. Модель оцінки та прогнозування фінансової конкурентоздатності харчових підприємств

ЛІТЕРАТУРА

1. П'ятницька Г. Нові підходи до формування стратегії підприємства в умовах конкуренції / Г. П'ятницька // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 11. – С. 136-140.
2. Тищенко А.Н., Райнин І.Л. Комплексный подход к оценке конкурентоспособности и позиционирования предприятия // Конкурентоспособность: проблемы науки и практики: Монография. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 248 с.
3. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: Научное издание / Колл. авт. – Харьков: Изд. ХНЭУ, 2004. – 256 с.
4. Павлова В.А. Конкурентоспособность предприятия: оценки та стратегія забезпечення / Дніпропетровський ун-т економіки та права. – Д.: Видавництво ДУЕП, 2006. – 276 с.
5. Иванов Ю.Б., Тищенко А.Н., Дробитько Н.А., Абрамова О.С. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия. – Х.: ХНЭУ, 2004. – 255 с.
6. Конкурентоспособность предприятия: учеб. пособие / Л.Н. Чайникова, В.Н. Чайников. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 192 с.
7. Дробитько Н.А. Оценка и диагностика конкурентоспособности предприятий: дис... канд. экон. наук: 08.06.02 / Харьковский гос. экономический ун-т. – Х., 2002. – 225 с.
8. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: проблеми теорії і практики. – К.: Знання, 1999. – 331 с.
9. Чурносова І.А. Теоретические предпосылки и подходы к созданию системы обеспечения конкурентоспособности предприятий // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Дала. – 2004. – № 10 (80).

10. Брюс Д. Хендерсен. Продуктовый портфель // Бостонская консалтинговая группа BCG Review: Дайджест. – М.: Бостонская консалтинговая группа, 2008. – В. 02. – С. 7-8.
11. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов: пер. с англ. / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд; Под ред. Л.Г. Зайцева. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
12. МакДональд М. Стратегическое планирование маркетинга / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2000. – 320 с.
13. Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. Основы маркетинга. – М.; СПб.; К., 2000
14. Лифиц И.М. Теория и практика оценки конкурентоспособности товаров и услуг. – 2-е изд., доп. и испр. – М.: Юрайт-М, 2001. – 224 с.
15. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. – СПб.: Питерком, 1999. – 416 с.
16. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. – Луганск: Изд. Восточноукраинского национального университета, 2000. – 316 с.
17. Портер М. Международная конкуренция. Пер. с англ. / Ред. В.И. Щетинина. М.: Межд. отн., 2003. – 896 с.
18. Clark J. M. Toward A Concept of Workable Competition // Amer. Econ. Rev. – 1940. – Vol. 30. – № 2.
19. Kastens M. Long-Range Planning for Your Business. – N.Y. – 1976. – p. 52-53.
20. Palay N. The Managers Guide to Competitive Marketing Stratagies. – N.Y. – 1989. – P. 81-82.
21. Ноздрева Р.Б., Цыгичко Л.И. Маркетинг: как побеждать на рынке. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 304 с.
22. Маренич А., Астахова И. Управление конкурентоспособностью предприятия. // Бизнес-Информ. – 1996. – № 5. – С. 23.
23. Портфель конкуренции и управления финансами: Книга конкурента. Книга финансового менеджера. Книга антикризисного управляющего / Под ред. Ю.Б. Рубина. – М.: «СОМИНТЭК», 1996. – 358 с.
24. Waters, Donald, Operations Management: Producing Goods and Services. Addison-Wesley Publishing Company, Harlow, England, 1996.
25. Тихонов Э.Е. Методы прогнозирования в условиях рынка: учебное пособие. – Невинномысск, 2006. – 221 с.
26. Баранівська Х.С., Барвінська Є.С., Фещур Р.В. Функціональний підхід до управління економічною стійкістю підприємств / Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Випуск 21. (за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В.). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 369 с.
27. Педченко Н.С. Моніторинг фінансової конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості на регіональному рівні (на прикладі м'ясної промисловості): дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / Полтавський ун-т споживчої кооперації України. – Полтава, 2004. – 183 с.
28. Индекс людського розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task_view/Itemid,36/catid,147/id,5181/.
29. Мазаракі, А.А. та ін. Економіка торговельного підприємства: Підручник / А. Мазаракі, Л. Лігоненко, Н. Ушакова. – К.: Хрещатик, 1999. – 800 с.
30. Треногин В.А. Функциональный анализ. – М.: Наука. Главная редакция физико-математической литературы, 1980. – 495 с.
31. Бланк И.А. Управление и формирование капитала / И.А. Бланк. – К.: «Ника-Центр», 2000. – 512 с.

Рецензенти: Семенов В.Ф., д.е.н., професор;
Пантелеев В.Д., д.е.н., професор.

© Комаренко І.С., 2010

Дата надходження статті до редколегії 15.05.2010 р.